

Lukáš Hájek
Stanislav Balík

Komunální volby v roce 2018

MASARYKOVA UNIVERZITA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ
MEZINÁRODNÍ POLITOLOGICKÝ ÚSTAV

—
EDIČNÍ ŘADA MONOGRAFIE
SVAZEK Č. 71

MUNI
PRESS

Komunální volby v roce 2018

Lukáš Hájek

Stanislav Balík

MASARYKOVA UNIVERZITA
FAKULTA SOCIÁLNÍCH STUDIÍ
MEZINÁRODNÍ POLITOLOGICKÝ ÚSTAV
BRNO 2020

Knižní vydání finančně podpořila Konrad Adenauer Stiftung.

EDIČNÍ RADA MASARYKOVY UNIVERZITY

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D. (předseda)

PhDr. Jan Cacek, Ph.D. (Fakulta sportovních studií)

Mgr. Tereza Fojtová (Rektorát)

doc. JUDr. Marek Fryšták, Ph.D. (Právnícká fakulta)

Mgr. Michaela Hanousková (Středisko pro pomoc studentům se specifickými nároky)

doc. RNDr. Petr Holub, Ph.D. (Ústav výpočetní techniky)

doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D. (Filozofická fakulta)

prof. MUDr. Lydie Izakovičová Hollá, Ph.D. (Lékařská fakulta)

prof. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D. (Pedagogická fakulta)

prof. PhDr. Tomáš Kubiček, Ph.D. (Moravská zemská knihovna v Brně)

prof. RNDr. Jaromír Leichmann, Dr. rer. nat. (Přírodovědecká fakulta)

doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D. (Ekonomicko-správní fakulta)

doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D. (Fakulta informatiky)

Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D. (Centrum jazykového vzdělávání)

prof. RNDr. Ondřej Slabý, Ph.D. (Středoevropský technologický institut)

prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A. (Ústav pro českou literaturu AV ČR, v.v.i.)

doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D. (Fakulta sociálních studií)

PhDr. Alena Mizerová (tajemnice)

Recenzoval doc. Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.

© 2020 Masarykova univerzita

© 2020 Stanislav Balík, Lukáš Hájek

ISBN 978-80-210-9603-5 (online ; pdf)

ISBN 978-80-210-9602-8 (print)

OBSAH

ÚVOD	7
1. KANDIDÁTNÍ LISTINY	17
1.1 Proměny počtu kandidátů	17
1.2 Kandidatura členů politických stran	20
1.3 Navrhující strany kandidátů	22
1.4 Sociodemografické charakteristiky kandidátů	28
1.5 Volební spolupráce	33
1.6 Shrnutí	38
2. SPECIFICKÉ PODOBY VOLEB	41
2.1 Obce bez voleb	42
2.2 Obce bez soutěže	49
2.3 Obce s netypickými volbami	55
2.4 Shrnutí	60
3. POLITICKÉ PŘEBĚHLICTVÍ	61
3.1 Stabilita kandidátních listin	61
3.2 Přesuny kandidátů	64
3.3 Sociodemografické charakteristiky přeběhlíků	72
3.4 Shrnutí	74
4. VOLEBNÍ KAMPAŇ	77
4.1 Výdaje na volební kampaň	80
4.2 Obsah volebních kampaní	87
4.3 Zneplatněné a opakované volby ve Strakonících	101
4.4 Shrnutí	108

5. VÝSLEDKY VOLEB	109
5.1 Volební účast	110
5.2 Celkové volební výsledky	113
5.3 Volební výsledky ve velikostních skupinách municipalit	118
5.4 Geografie komunálních voleb	124
5.5 Stabilita zastupitelstev	132
5.6 Shrnutí	133
6. PREFERENČNÍ HLASOVÁNÍ	137
6.1 Faktory udělování preferenčních hlasů	142
6.2 Šance na zvolení zastupitelem	152
6.3 Shrnutí	159
7. NOVÉ VLÁDNUTÍ	161
7.1 Politická podoba nového vedení obcí	163
7.2 Sociodemografické charakteristiky nového vedení obcí	168
7.3 Povolební spolupráce	176
7.4 Faktory volby starostů	183
7.5 Shrnutí	191
ZÁVĚR: CO ZAJÍMAVÉHO PŘINESLY KOMUNÁLNÍ VOLBY V ROCE 2018?	193
PŘÍLOHY	199
SUMMARY	205
ZDROJE	213
SEZNAM GRAFŮ, TABULEK, OBRÁZKŮ, MAP A PŘÍLOH	223
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	227
AUTOŘI	229

ÚVOD

Kniha, kterou předkládáme odborné i laické veřejnosti, se zaměřuje na otázky spojené s konáním komunálních voleb v České republice na podzim roku 2018. Za pomoci jednodušších i pokročilejších metod analýzy nabízíme čtenářům politologický pohled na prozatím poslední volby orgánů místní úrovně samosprávy. Činíme tak nejenom z perspektivy jednoho volebního aktu, ale také v kontextu uplynulého téměř čtvrtstoletí komunálního hlasování mezi lety 1994 a 2018.

Náš výzkum se opírá o řadu předchozích dílčích i komplexnějších studií, jež rozvíjíme a dále na ně navazujeme. Nebudeme zde nyní opakovat příběh akademické reflexe komunálních voleb a komunální politiky po roce 1990, který se stal už jakousi samozřejmou součástí českých monografií na toto téma. Na podobný souhrn jedné z předchozích prací spíše odkážeme (Balík et al. 2015) a ve stručnosti se raději podívejme na vývoj českého bádání o komunální politice od té doby, tedy v zásadě v předchozích čtyřech letech (2015–2019).

Pozornost byla zaměřena na neustále se rozšiřující paletu výzkumných problémů – na tematiku volebního systému, praktickou podobu voleb, charakteristiku kandidátů, vztah mezi samosprávným statutem sídla a podobou volební participace, vliv koalic na následné výsledky, mimořádné volby, ženy ve volbách a místní politice, lokální stranické systémy, kariéry politiků apod. (Jurajda a Münich 2015; Maškarinec 2015, 2016; Maškarinec a Klimovský 2016; Ryšavý 2016; Balík 2017; Voda et al. 2017; Jaroš a Balík 2018; Maškarinec et al. 2018; Maškarinec 2019; Voda a Svačinová 2019).

Stranou pozornosti nezůstala otázka přímé (nejen volební) participace občanů v lokální politice (Jüptner et al. 2015; Burešová a Balík 2019b), korupce na lokální úrovni (Balík 2019) či vliv financí na lokální politiku (Lysek a Ryšavý 2018; Spáč et al. 2018). Řešeny byly různé aspekty uspořádání komunální politiky, jejich institucí, slučování obcí a decentralizace (Jüptner a Kruntorádová 2015; Musilová a Heřmánek 2015; Urbanová 2015; Skála 2017; Burešová a Balík 2019a; Klimovský et al. 2019; Masopustová a Jüptner 2019; Šaradín et al. 2019) či rozhodování v obcích (Kopřiva et al. 2017).

Struktura této knihy řeší primárně otázku samotných komunálních voleb a bezprostředně následujícího politického vývoje sleduje logiku volebního procesu. První kapitola se proto zabývá tím, co nabízí ještě před volbami samotné kandidátní listiny. Konkrétně to jsou informace o celkovém počtu kandidátů, podílech kandidujících straníků a nestraníků, počtech kandidátů podle navrhujeících politických stran, sociodemografických charakteristikách kandidátů (pohlaví, věk, vzdělání) a v neposlední řadě také podobě případné předvolební spolupráce jednotlivých stran.

Ve druhé kapitole se zaměřujeme na dosud nepřiliš reflektované téma, kterým jsou specifické případy spojené s komunálními volbami. Za prvé jde o obce, ve kterých volby pro nedostatek kandidátů vůbec neproběhly. Dále jde o volby do zastupitelstev obcí a městských částí bez soutěživé podoby, neboť se tamního hlasování zúčastnilo nejvýše tolik kandidátů, kolik se rozdělovalo mandátů. A zajímavým případem jsou i komunální volby, které prakticky nabývají jiné podoby, než jakou zamýšlí formální úprava.

Třetí kapitola věnující se politickému přeběhlictví řeší stabilitu kandidátních listin oproti předchozím volbám. Jejím námětem jsou přesuny kandidátů sněmovních stran a sociodemografické charakteristiky přeběhlíků.

Ve čtvrté kapitole je prostor vyhrazen tématům souvisejícím s volební kampaní, tedy zejména výdajům a obsahu kampaně ve vybraných municipalitách. Na větším prostoru rozebíráme také osud

Strakonic, kde bylo právě kvůli podobě volební kampaně hlasování v původním termínu zneplatněno.

Od páté kapitoly dále se věnujeme již samotným volebním výsledkům a jejich důsledkům. Přímou v páté kapitole se pozornost zaměřuje na analýzu volební účasti, volebních výsledků, sociodemografických charakteristik zastupitelů, volebně-geografických aspektů hlasování a otázky obhajoby zastupitelských postů.

V šesté kapitole rozebíráme volební výsledky z pohledu kandidátů skrze preferenční hlasování. Jmenovitě se zabýváme tím, jaké faktory vedly k udělování preferenčních hlasů a jaké sociodemografické charakteristiky kandidátů zvyšují či snižují jejich šance na zvolení zastupitelem.

Šestá kapitola nakonec řeší témata povolebního vývoje, tedy zejména volbu exekutivních orgánů (starostů, rad). Závěrem rovněž analyzuje stranické aspekty povolební spolupráce.

Jsme si dobře vědomi výjimečnosti české komunální politiky, co se týče počtu samosprávných jednotek a jejich rozdílné velikosti. K 1. lednu roku 2019, tedy necelé tři měsíce po zkoumaných komunálních volbách, žilo ve Vysoké Lhotě na Pelhřimovsku jako v nejmenší obci České republiky pouhých 15 obyvatel. Oproti tomu Prahu jako největší město obývalo 1 308 632 lidí (Český statistický úřad 2019b). Tři čtvrtiny obcí mají méně než tisíc obyvatel. Přitom souhrnné výstupy často mezi těmito zcela nesourodými typy jednotek nerozlišují.

Proto pro řadu výše zmíněných témat používáme jako analytickou mřížku nikoli jen celou skupinu obcí a městských částí, ale jemnější síto čtyř velikostních kategorií: (1) municipality do tisíce obyvatel (malé obce a městské části), (2) municipality s 1 001–10 000 obyvatel (větší obce a malá města, případně městské části), (3) municipality s 10 001–100 000 obyvatel (větší města a městské části) a (4) municipality s více než 100 tisíci obyvatel (největší města a městské části).

Kategorie municipality do tisíce obyvatel představuje svět malých, sociologicky řečeno přehledných, do sebe uzavřených obcí nebo

městských částí. Ty jsou vystavěny na osobních vztazích a známostech. Zájmová struktura zde ještě většinou není kompletní a některé zájmy jsou tak slabé (či absentují), že nedochází k jejich agregaci a reprezentaci. V rámci nabídky soukromých i veřejných služeb jsou tyto municipality v drtivé většině odkázány na sousední obce.

Municipality s jedním až 10 tisíci obyvatel už jsou pro české země typickým maloměstem. Na jedné straně zde stále ještě panuje přehledná společenská struktura. Na druhé straně je právě tato struktura již kompletní a politicky reprezentovaná, a to často s širokou nabídkou soukromých a veřejných služeb. Ve výsledku jde tedy o svět sám pro sebe.

Tabulka 1 Kategorie obcí a městských částí

Kategorie	Obce		Městské části		Celkový počet
	Počet	Obyvatel	Počet	Obyvatel	
Do 1 000 obyvatel	4 802	1 806 924	15	8 809	4 817
1 001–10 000	1 322	3 317 611	74	287 697	1 396
10 001–100 000	124	3 145 621	46	1 464 732	170
Nad 100 000	6	2 339 899	5	549 592	11
Celkem	6 254	10 610 055	140	2 310 830	6 394

Poznámka: Data jsou aktuální ke dni 1. ledna 2018, a jde tedy o poslední známá data v čase konání komunálních voleb.

Zdroj: (Český statistický úřad 2020).

Tabulka 2 Kandidáti a zvolení zastupitelé v kategoriích municipalit v komunálních volbách v roce 2018

Kategorie	Obce		Městské části		Municipality	
	Kand.	Zast.	Kand.	Zast.	Kand.	Zast.
Do 1 000 obyvatel	76 281	37 434	274	115	76 555	37 549
1 001–10 000	83 230	18 368	5 388	996	88 618	19 364
10 001–100 000	30 968	3 223	12 413	1 225	43 381	4 448
Nad 100 000	5 151	306	2 456	225	7 607	531
Celkem	195 630	59 331	20 531	2 561	216 161	61 892

Zdroj: (Český statistický úřad 2020).

Třetí skupina obcí a městských částí s počtem obyvatel od 10 do 100 tisíc představuje drtivou většinu obcí s rozšířenou působností. Typicky jde o okresní a jim podobná města, která již bývají výrazně anonymnější než skupiny předchozí.

Poslední skupina největších municipalit pak představuje šest českých a moravských „velkoměst“ s více než 100 tisíci obyvateli a některé jejich městské části. Konkrétně jde o Olomouc, Liberec, Plzeň, Ostravu, Brno a Prahu. Zdejší vztahy už jsou téměř zcela anonymizované a zároveň do místní úrovně výrazněji promlouvá i celostátní politické dění.

Pro přesnost následujícího výkladu učiníme také několik terminologických poznámek:

1) Používáme-li generické maskulinum, není to z důvodu, že bychom pohrdali zastupitelkami/radními/starostkami nebo je podceňovali, ale z důvodu plynulosti textu.

2) Jelikož součástí předmětu našeho výzkumu nejsou jenom zcela samostatné samosprávné jednotky (obce, města, městyse a statutární města), ale i městské části/obvody, často jsme nuceni používat stylisticky ne zcela obratné sousloví „obce a městské části“. Tím je míněn soubor všech jednotek s volenými zastupitelstvy bez ohledu na jejich terminologickou odlišnost či odlišné postavení v systému samosprávy. Občas je pro tuto souhrnnou kategorii v dalším textu použit termín „municipality“ či obecně „zastupitelstva“. Snažíme se vyhnout termínu „sídla“, neboť ten má ještě širší vymezení, a sice jednotku osídlení tvořící uzavřený celek bez ohledu na samosprávný status.

3) Stejně tak se ze stylistických důvodů termíny zastupitelstvo / rada obce rozumí i všechny další možné formy zastupitelstev a rad. Totožně používáme termín starosta pro skupinu všech starostů a primátorů, pokud není výslovně uvedeno jinak.

4) Drtivá většina publikace je založena na analýzách profilů a volebních výsledků jednotlivých kandidátů, ke kterým je třeba připojit hned několik metodických poznámek. Pracujeme pouze s platnými kandidáty, tedy těmi, kteří se voleb skutečně zúčastnili a například

neodstoupili ze soutěže ještě před samotným hlasováním (Český statistický úřad 2020). Jelikož primární data registrů kandidátů v komunálních volbách neoznačují jejich pohlaví, rozlišujeme ženské kandidátky jako osoby s příjmením končícím na samohlásku „á“. Pro potřeby identifikace úrovně vzdělání kandidátů vytváříme pouze dvě kategorie (1) uchazečů s nejvýše středoškolským vzděláním a (2) uchazečů s vysokoškolským vzděláním. Vycházíme přitom z případného uvedení vysokoškolského titulu kandidátů na kandidátní listině. Zde je třeba poznamenat, že právě registračním listinám v tomto ohledu naprosto důvěřujeme. Na jedné straně je faktem, že například povolání, oprávněnost užití vysokoškolských titulů či stranická příslušnost nejsou registračními úřady kontrolovány – takové kontroly podléhají pouze jméno a datum narození podle registru obyvatel (viz Janáková 2018a, 2018b; Šopfová 2018). Na druhé straně ale ani nám, ani jiným výzkumníkům nezbyvá nic jiného než vycházet právě z informací uvedených na kandidátních listinách. V neposlední řadě je třeba uvést, že některé z analýz se zabývají také osudem konkrétních kandidátů napříč komunálními volbami v průběhu několika let. Registr kandidátů ovšem opět bohužel nenabízí unikátní identifikaci kandidátů, která by umožnila jednoznačně určit vybrané osoby v různých letech komunálního hlasování. Stejně osobnosti v období různých komunálních voleb proto určujeme sekundárně, a to pomocí klíče identického jména a příjmení, kandidatury do stejného zastupitelstva a rozdílu ve věku odpovídajícího příslušnému odstupu voleb. Je zřejmé, že tato metoda neumožňuje propojit osobnosti, které se v důsledku přestěhování ucházejí o post v jiném zastupitelstvu či si změni příjmení například vstupem do manželství či naopak rozvodem. Navzdory těmto úskalím je tento postup všeobecně považován za nejlepší možný.

5) V případech, kdy se zabýváme politickým profilem kandidátů, rozlišujeme a sdružujeme uchazeče o zastupitelské posty podle jejich navrhuje strany. V komunálních volbách totiž občané pravidelně kandidují ve stovkách volebních stran, které sice v některých případech odpovídají nám známým politickým stranám, častěji jde

ale o místní uskupení kandidátů s pouze lokální existencí. Naopak navrhuující stranou mohou být pouze buď registrované politické strany či se uchazeč voleb účastní jako nezávislý kandidát. Jelikož mají tyto kategorie nejenom místně, ale i časově mnohem významnější přesah, používáme pro politické rozlišení kandidátů právě jejich navrhuující stranu.

6) Přemýšlíme-li o stranách, často nás zajímají zejména ty, které mají zastoupení v dolní komoře českého parlamentu. V této souvislosti používáme termín „sněmovní strany“, jímž myslíme ty formace, které získaly zastoupení v Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR ve volbách v roce 2017. V pořadí výsledku voleb (a v knize potom podle abecedního pořadí) to jsou ANO, Občanská demokratická strana (ODS), Česká pirátská strana (Piráti), Svoboda a přímá demokracie (SPD), Komunistická strana Čech a Moravy (KSČM), Česká strana sociálně demokratická (ČSSD), Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová (KDU-ČSL), TOP 09 a Starostové a nezávislí (STAN). Při analýze dlouhodobých trendů se pak častěji zaměřujeme na čtveřici stran ČSSD, KDU-ČSL, KSČM a ODS, které souhrnně označujeme jako strany se stabilním sněmovním zastoupením. Ostatní registrované politické strany jsou zahrnuty pod kategorií „ostatní“.

7) Poslední zmínku si zaslouží fenomén nezávislosti, který hraje v českých komunálních volbách klíčovou roli. Občané se mohou o zastupitelské posty mimo spojení s politickými stranami ucházet buď jako samostatní nezávislí kandidáti, nebo ve skupině jako sdružení nezávislých kandidátů. Souhrnně tyto kandidáty označujeme právě jako nezávislé kandidáty (NK). V souvislosti s nimi používáme občas při souhrnných interpretacích také různé variace termínu „kandidáti či subjekty s nezávislou identitou“. Ten zahrnuje nejenom samostatné nezávislé kandidáty či jejich sdružení, ale i STAN a nesněmovní strany, souhrnně označované jako „ostatní“. Proč tak činíme? Právní úprava výrazně preferuje při podávání kandidátních listin registrované politické strany a hnutí, jejichž kandidáti nemusí dokládat na rozdíl od například prvorepublikové úpravy

nebo předpisů v jiných zemích žádné podpisy (nezávislí kandidáti /NK/ i jejich sdružení /SNK/ naopak ano). Zákon totiž stanovuje, že ve městech či městských částech s více než 14 300 obyvateli je snazší založit politickou stranu, k jejíž registraci zákon vyžaduje 1 000 podpisů (navíc s možností sběru z celé České republiky), nežli postavit kandidátku SNK (u jednotlivého NK tatáž situace nastává ve městech s více než 50 000 obyvateli).¹ Od začátku 90. let jsou proto často používány formálně registrované politické strany, jež slouží jako servis umožňující obejít nutnost podpisů i v malých obcích a jejichž kandidátní listiny fakticky jsou či se alespoň tváří jako deklarativně nezávislé. Již pro volby 1994 takto například vznikly Iniciativa pražských občanů, Pražané Praze, Sdružení pražských nezávislých či Sdružení nezávislých kandidátů města České Budějovice. Postupem času se tato činnost centralizovala, když vznikly „nezávislé strany“ s celostátní působností, jejichž účelem je pouze poskytovat „servis“ lokálním nezávislým formacím, případně pokusit se o úspěch na úrovni krajské (či senátní). Konkrétně jde například o strany Spojení demokraté – Sdružení nezávislých (SD-SN), SNK Evropští demokraté (SNK ED), Nezávislí (NEZ), Hnutí nezávislých pro harmonický rozvoj obcí a měst (HNHRM), Nestraníci (Nestr.), Nezávislá volba (NV) apod. Velmi podobně, byť bez termínu nezávislost v názvu, funguje i většina ostatních stran, třebaže některé z nich kdysi ideově profilované byly – Jihočeši 2012, Severočeši, Volba pro město (VPM), Unie pro sport a zdraví (USZ) atd. Výjimkou jsou někdejší ideově profilované sněmovní strany jako například Strana zelených (SZ), jejichž výsledky jsou ale zanedbatelné. Jakkoli tedy mohou být v jednotlivých municipalitách tyto subjekty ideově profilovány, jejich úspěch se souhrnně přičítá skupině nezávislých a často neparlamentních ideových proudů. Právě ty poté označujeme souhrnně za nezávislé proto, že se vyhýbají explicitnímu zaští-

1 Příloha k zákonu č. 491/2001 Sb. o volbách do zastupitelstev obcí. Pro kandidaturu sdružení nezávislých kandidátů je třeba shromáždit podpisy 7 % počtu obyvatel obce, městské části, městského obvodu, popřípadě volebního obvodu. Počet těchto podpisů tak přesahuje absolutní hodnotu jednoho tisíce v případě obcí a městských částí s více než 14 300 obyvateli.

tění celostátně ideově profilovanou stranou a těžší z bonusu, který při voličském rozhodování má odkaz na lokalitu či nezávislost jako antipod zavrhovaného stranictví.

Závěrem této části bychom ještě rádi poděkovali hned několika osobám. Poděkování za lektorský posudek a podnětné připomínky k textu knihy náleží Pavlu Šaradínovi. Poděkování za dílčí práci v úvodní fázi přípravy této publikace patří Janu Bočkovi. Rádi bychom na tomto místě také poděkovali studentkám a studentům Katedry politologie FSS MU, kteří v lednu-březnu 2019 sbírali data pro databázi starostů a radních zvolených v českých obcích po komunálních volbách v roce 2018. Velké díky tedy patří Pavlu Brejchovi, Vladimíru Bucharovi, Dominiku Čížovi, Jakubu Dvořákovi, Kláře Filipové, Michalu Frankovi, Lukáši Griačovi, Miroslavu Hanusovi, Aleši Horkému, Stanislavu Hrbáčkovi, Stanislavu Klátovi, Danieli Kolmanovi, Petru Konečnému, Vojtěchu Kousalovi, Tomáši Lorencovi, Tereze Machačové, Lukáši Markovi, Janu Marešovi, Denise Marynčákové, Gabriele Pišínové, Bibianě Reisenauerové, Pavlu Šaradínovi jr., Adamu Špačkovi, Patriku Švecovi, Lucii Švehlíkové, Tomáši Tenglerovi, Alibeku Tokabayevovi, Janu Vaverkovi, Eleni Vlachopulosové a Tomáši Vondrovi.

Poděkování patří také Masarykově univerzitě a Univerzitě Karlově, kde kniha vznikla za laskavé podpory projektu financovaného specifickým výzkumem Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR (MUNI/A/1117/2018) a v rámci programu Progres Univerzity Karlovy Q18 – Společenské vědy: od víceoborovosti k mezioborovosti.

1. KANDIDÁTNÍ LISTINY

Kandidátní listiny nám umožňují zkoumat celou řadu aspektů komunálního hlasování. Jmenujme například absolutní počty kandidátů, podíly kandidujících straníků a nestraníků, počty kandidátů podle navrhujeících politických stran, sociodemografické charakteristiky kandidátů a v neposlední řadě také podobu případné předvolební spolupráce jednotlivých stran.

1.1 Proměny počtu kandidátů

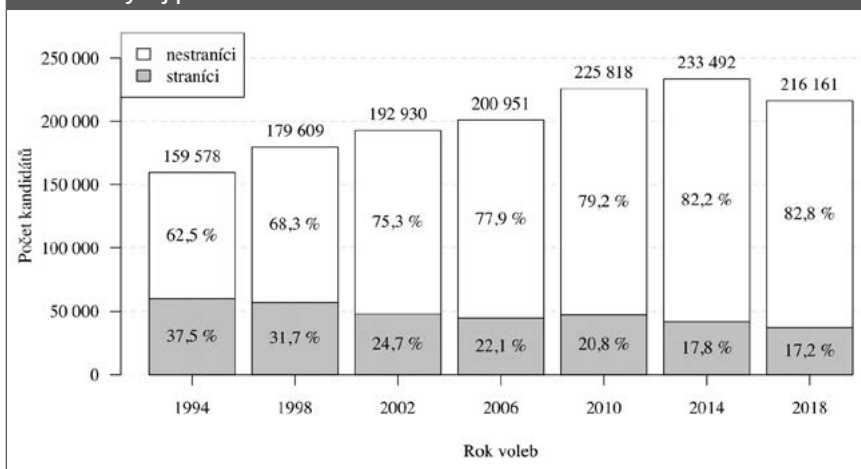
Jedna z nejvíce řešených otázek v souvislosti s komunálními volbami se v roce 2018 týkala počtu kandidátů. Od předchozího hlasování totiž došlo k mimořádně závažným zpřísněním požadavků na některé zvolené funkcionáře. Konkrétně vstoupila v roce 2017 v platnost novela zákona o střetu zájmů, která nařídila všem starostům, místostarostům, radním a uvolněným zastupitelům obcí a městských částí zveřejňovat v registru majetkových příznání informace o svém průběžně nabytém majetku. Registr je přitom veřejně přístupný na internetu.

V roce 2018 byl sice zákon zmírněn, v důsledku čehož jsou už údaje o závazcích a movitých věcech neveřejné, přesto byla proti předpisu podána k Ústavnímu soudu ústavní stížnost pro jeho údajný konflikt s právem na soukromí (Kofroňová 2018). Do začátku roku 2020 ovšem Ústavní soud ještě nerozhodl. Řada komunálních politiků avizovala, že kvůli tomuto „majetkovému striptýzu“ nebude své posty obhajovat. Jiní místní političtí lídři tvrdili, že se

jim ze stejného důvodu obtížněji shání kandidáti na listiny. Podle výzkumu Sdružení místních samospráv z léta 2018 mezi téměř tisícovkou starostů uvedla desetina z nich, že povinnost zveřejnit majetkové poměry je hlavním důvodem, proč nebudou kandidovat v nadcházejících komunálních volbách (Sdružení místních samospráv ČR 2018).²

Přidáme-li k reakci na tuto úpravu zákona také stárnutí kandidátů a generační střídání, tedy postupný odchod „revoluční“ generace komunálních politiků, předpokládalo se, že po letech průběžného růstu počtu kandidátů v komunálních volbách dojde poprvé v historii k poklesu. Konkrétní údaje zachycuje graf 1.1 a detailní srovnání posledních dvou voleb potom tabulka 1.1.

Graf 1.1 Vývoj počtu kandidátů v komunálních volbách

Poznámky: Šedé části sloupců vyjadřují podíl kandidátů, kteří byli členy politických stran. Bílé části sloupců odkazují na podíl kandidátů-nestraníků.

Zdroj: (Český statistický úřad 2020).

2 Průzkum probíhal ve dnech 25.–27. července 2018 ve všech krajích ČR na vzorku 987 starostů (Sdružení místních samospráv ČR 2018).

Z prezentovaných dat je zřejmé, že v roce 2018 došlo k nezanebatelnému úbytku kandidátů, a to o více než 17 tisíc, což ve vztahu k roku 2014 představuje celkový úbytek 7,4 % osob. Tento propad se navíc v zásadě vyrovnaně projevil ve třech ze čtyř sledovaných velikostních kategorií municipalit, a sice v těch s počtem obyvatel do 100 tisíc. Naopak v největších obcích a městských částech počet kandidátů v roce 2018 oproti předchozím volbám narostl o 8,3 %.

Tabulka 1.1 Počet kandidátů v komunálních volbách podle velikosti municipalit

Kategorie	Kandidáti (2014)	Kandidáti (2018)	Změna (absolutní)	Změna (%)
Do 1 000 obyvatel	83 251	76 555	-6 696	-8,0
1 001-10 000	95 708	88 618	-7 090	-7,4
10 001-100 000	47 508	43 381	-4 127	-8,7
Nad 100 000	7 025	7 607	582	8,3
Celkem	233 492	216 161	-17 331	-7,4
<i>Zdroj: (Český statistický úřad 2020).</i>				

Samozřejmě je možné se ptát, zda pokles celkového počtu kandidátů nesouvisí s poklesem počtu volených mandátů. Zatímco se totiž v roce 2014 v komunálních volbách obsazovalo 62 121 mandátů v zastupitelstvech obcí a městských částí, o čtyři roky později to bylo pouze 61 892.³ Mírný propad v počtu obsazovaných křesel ale za poklesem celkového počtu kandidátů nestojí. Podělíme-li totiž počet kandidátů počtem rozdělovaných mandátů, vidíme, že v roce 2018 došlo i k poklesu míry soutěživosti, kdy o jeden mandát usilovalo v průměru jen 3,5 kandidátů. V roce 2014 dosahoval stejný podíl úrovně 3,8 – tehdy šlo o historicky vůbec nejsoutěživější volby. Pro úplnost je možné snadno dopočítat, že v roce 2010 činil stejný získaný podíl hodnoty 3,6, v roce 2006 to bylo 3,2, v roce 2002 celkem 3,1, v roce 1998 už pouze 2,9 a v roce 1994 jenom 2,6.

³ Počet mandátů na rozdíl od počtu kandidátů mírně klesá již od roku 2006.

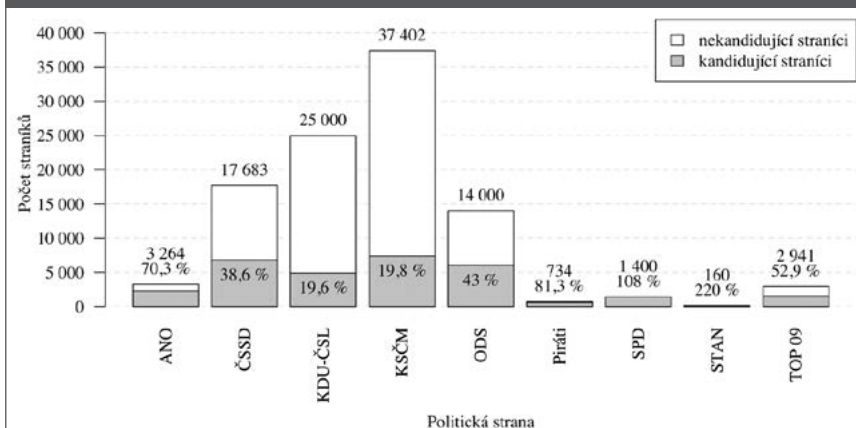
I v tomto ohledu tak prozatím poslední komunální volby vůbec poprvé zvrátily trend, při kterém v letech 1994–2014 postupně narůstala míra soutěživosti místního hlasování. V roce 2018 ale poprvé došlo k mezivolebnímu poklesu míry soutěživosti, a to dokonce na úroveň nižší, než které dosahovala v roce 2010. Samozřejmě že z těchto údajů nelze vyvozovat příčinu této změny. Nicméně skutečnost, že šlo o první mezivolební pokles a že celkový zájem kandidátů o hlasování byl dokonce nižší než v předminulých volbách v roce 2010, je zajímavá a pozoruhodná.

1.2 Kandidatura členů politických stran

Graf 1.1 uvádí vedle údajů o absolutních počtech kandidátů i vyjádření podílu straníků a nestraníků mezi kandidáty. V tomto směru nepředstavoval rok 2018 vychýlení z trendu, ale naopak potvrdil kontinuální pokles podílu straníků na celkovém počtu kandidátů. Za necelé čtvrtstoletí mezi lety 1994 a 2018 poklesl tento podíl z 37,5 % o více než 20 p. b. na 17,2 %. V současnosti je tak pouze přibližně každý šestý komunální kandidát členem politické strany. Na druhé straně ale došlo téměř k zastavení poklesu tohoto podílu, když změna mezi volbami byla nejnižší od roku 1994 (činila jen 0,6 p. b.).

Samotný pokles podílu straníků téměř jistě souvisí s úbytkem celkového počtu členů politických stran. Zatímco v roce 1992 měla čtveřice stabilních sněmovních stran ODS, ČSSD, KDU-ČSL a KSČM celkem 479 833 členů, v roce 2018 činil stejný součet už pouze 94 085, tedy asi pětinu tehdejšího stavu (Rieger 2014; Hájek 2019). Pokud ale údaje o celkovém počtu členů politických stran a počtu kandidujících straníků vztáhneme na grafu 1.2 k sobě, otevře se nám ještě jiný úhel pohledu. Konkrétně můžeme spatřit skutečnou, nikoli jen deklarovanou personální „kondici“ jednotlivých politických stran.

Graf 1.2 Členové sněmovních stran kandidujících v komunálních volbách v roce 2018

Poznámky: Výšky sloupců reprezentují celkové počty členů politických stran v roce 2018. Šedé podíly označují podíly straníků kandidujících v komunálních volbách, ať už do zastupitelstev obcí, městských částí či případně obou těles.

Zdroj: (Hájek 2019; Český statistický úřad 2020).

Rozlišit následně můžeme tři skupiny stran. První představují ANO, Piráti, SPD a STAN a charakterizuje ji fakt, že v případě těchto stran kandidovali téměř všichni či skutečně všichni jejich členové. Důležité ovšem je, že jde ve všech případech o strany s několika stovkami či jen několika málo tisíci členy. Vesměs to jsou totiž nové subjekty, u kterých ještě nedošlo k vytvoření kategorie členů „historických“.

Druhou skupinu představují strany polistopadové, a to konkrétně ODS, ČSSD a TOP 09. V jejich případě kandidovaly v komunálních volbách přibližně dvě pětiny až polovina členů. Třetí skupinou jsou pak strany „národněfrontovní“, tedy KDU-ČSL a KSČM, kde se svou kandidaturou zapojila do voleb jen přibližně pětina členů. Jsou to také strany s největšími, byť výrazně klesajícími počty členů. Z nich ale zřejmě velká část patří mezi ony výše zmíněné „historické“, kteří již zřejmě nemají energii na aktivní politickou participaci.

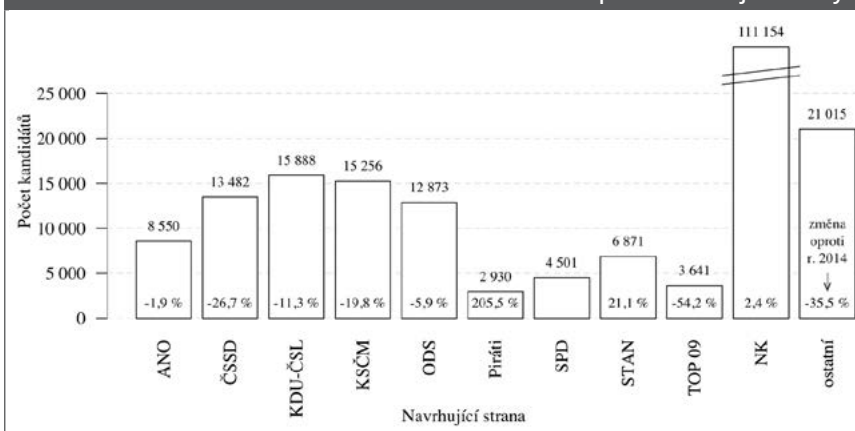
Zajímavé je na tomto místě srovnání s předchozím komunálním hlasováním v roce 2014 (srov. Balík et al. 2015). Již tehdy kandidovali v komunálním hlasování téměř všichni členové ANO a STAN. Piráti na tom byli tehdy podobně jako ODS a TOP 09 v roce 2018; SPD v roce 2014 nekandidovala a charakter Úsvitu byl člensky zcela odlišný, když měl pouhých 9 členů (Svačinová 2018). Podíl kandidujících straníků se téměř nezměnil v případě TOP 09, v roce 2018 částečně narostl u ČSSD a výrazně u ODS (o 12 p. b.). Zmíněný podíl se téměř nezměnil v případě KDU-ČSL a KSČM. Shrnutο jinými slovy – zatímco propad celkového počtu straníků u ODS a ČSSD šel zřejmě spíše na vrub oněch „historických“ členů, u KSČM a KDU-ČSL spíše zasáhl rovnoměrněji celou členskou základnu. Oproti tomu noví členové Pirátů se aktivně zapojili do komunálních voleb jako kandidáti.

1.3 Navrhující strany kandidátů

Výše zmíněný úbytek celkového počtu komunálních kandidátů nešel pouze napříč všemi kategoriemi obcí a městských částí do 100 tisíc obyvatel, ale i napříč téměř všemi politickými subjekty, jak ukazuje tabulka 1.2 a graf 1.3.

Pokles v počtu navržených kandidátů mezi lety 2014 a 2018 pozorujeme u všech subjektů s výjimkou Pirátů, STAN a NK. V některých případech jde o pokles marginální – 167 osob u ANO, jinde výraznější – 800 osob u ODS, 2 021 u KDU-ČSL. V dalších případech už je možné pokles charakterizovat jako skutečně dramatický – 3 774 osob u KSČM, 4 306 u TOP 09 (to představovalo více než polovinu (!) kandidátů z roku 2014) a 4 923 osob u ČSSD. Zajímavé je postupné zmenšování kategorie kandidátů politických stran, které nejsou aktuálně zastoupeny v Poslanecké sněmovně. Kandidáti pro účast ve volbách zřejmě upřednostňují buď přímo sněmovní subjekt, byť třeba s nezávislou identitou jako je STAN, nebo nezávislou kandidaturu.

Graf 1.3 Kandidáti v komunálních volbách v roce 2018 podle navrhuující strany

Poznámky: Kategorie NK zahrnuje samostatné nezávislé kandidáty i sdružení nezávislých kandidátů. Poslední sloupec označuje kandidáty navržené jinými než sněmovními politickými stranami. Sloupce označují absolutní počty kandidátů, hodnoty u jejich pat označují procentuální změnu počtu kandidátů oproti roku 2014. SPD v roce 2014 nekandidovala.

Zdroj: (Český statistický úřad 2020).

Naopak zmíněný nárůst počtu kandidátů byl výrazný u Pirátů, když dosáhl úrovně navýšení o 1 971 osob. Počtem kandidátů jsou však Piráti stále marginálním a vůbec nejslabším sněmovním subjektem. Piráti v roce 2018 poprvé kandidovali například i v okresních městech jako je Přešov (byť tam šlo o předvolební koalici se sdružením Společně pro Přešov), Blansko, Svitavy apod. Zvýšení počtu kandidátů v jejich případě tedy zatím řešilo jejich volební absenci ve středně velkých městech, kde je stranická přítomnost sněmovních stran obvyklá a normální – nešlo o prolamování hranic neobvyklého.

Vzhledem k premiérové kandidatuře SPD v roce 2018 není možné dělat přímé srovnání s minulými volbami.⁴ Zaznamenáním hodným faktem ale určitě je, že v roce 2018 navrhla SPD více kandidátů než bývalá vládní strana TOP 09.

4 Pokud bychom chtěli alespoň vzdáleně analyzovat personální stav SPD napříč časem, strana navrhla v roce 2018 o 2 746 kandidátů více než Úsvit o čtyři roky dříve.